

Dr hab. Małgorzata Rosalska, prof. UAM
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Beaty Nosek pt. „Samorządność młodzieży w szkołach ponadgimnazjalnych na terenie województwa małopolskiego” przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Ewy Bobrowskiej oraz promotora pomocniczego dr hab. Doroty Gierszewski na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego

Problematyka, z jaką zmierzyła się mgr Beata Nosek jest niezwykle istotna z punktu widzenia zarówno teorii, jak i praktyki edukacyjnej. Temat samorządności, a nawet szerzej - dystrybuowania władzy w szkole, stanowi przedmiot analiz, które wymagają stałej aktualizacji. Mimo określonych ram prawnych, w których samorządność jest realizowana, nadal jest wiele czynników, które warunkują jej zakres, jakość i dynamikę. Często są to czynniki, które mogą podlegać różnym interpretacjom i wielokierunkowym negocjacjom w poszczególnych szkołach. Stąd stałe i uważne rozpoznawanie przejawów uczniowskiej samorządności oraz czynników ją dynamizujących lub osłabiających wydaje się być uzasadnione nie tylko w kontekście szkolnych praktyk, ale też polityk edukacyjnych projektowanych na poziomie poszczególnych placówek edukacyjnych. Tym bardziej, że postrzeganie roli i znaczenia samorządności uczniów ma związek z postrzeganiem znaczenia innych procesów realizowanych w szkołach i nadawaniem znaczenia i praw pozostałym aktorom życia szkolnego.

Znaczenie analiz podjętych przez Doktorantkę można rozpoznawać na dwóch płaszczyznach. Pierwszą jest perspektywa diagnostyczna, która jest mocno akcentowana zarówno w celach, jak i problemach badawczych. Deskryptywna funkcja prezentowanych badań jest tutaj oczywista. Mgr Beata Nosek zaprojektowała badania, które ujawniają przejawy samorządności oraz opinie zróżnicowanych grup respondentów na temat uwarunkowań szkolnej samorządności. Druga perspektywa to aplikacyjny charakter wniosków. Mimo że

Doktorantka nie zaproponowała w założeniach metodologicznych celu praktycznego, to można uznać, iż zgromadzone dane oraz wnioski z przeprowadzonych analiz mogą stanowić inspirujące dane źródłowe do projektów ukierunkowany na budowanie i rozwijanie przejawów i kultury samorządności w szkołach ponadpodstawowych. Fakt, iż w temacie pracy wskazano szkoły ponadgimnazjalne i na ich terenie zrealizowano badania nie ma w mojej opinii większego znaczenia. Wynika bowiem z usytuowania badań w czasie i struktury ówczesnego szkolnictwa. Wnioski można z powodzeniem ekstrapolować na szkoły ponadpodstawowe.

Sposób postrzegania samorządności w szkole może być analizowany w wielu perspektywach. Autorka swoje badania osadziła w perspektywie lokalnej i instytucjonalnej. Szanując prawo Doktorantki do wyboru perspektywy analizy badanych zagadnień, stwierdzam, że jest to podejście klasyczne, tradycyjne (co nie oznacza mniej interesujące poznawczo). Uwaga ta dotyczy zarówno części teoretycznej, jak i zamysłu badawczego. W pracy brakuje odniesień do zagadnień związanych z kulturą organizacyjną szkół i teorii dystrybuowania władzy w szkole. W mojej ocenie są to istotne wątki, które w różny sposób mogą modelować sposób postrzegania i urzeczywistniania w szkolnych praktykach idei samorządności uczniowskiej. Jako oryginalną cechę badań postrzegam natomiast usytuowanie badań w perspektywie lokalnej. Mimo że mgr Beata Nosek jako główne przyczyny takiego wyboru obszaru badań podaje dostępność szkół i koszty realizacji badań (s.136), to w mojej opinii wnioski z badań uwzględniających kontekst regionalny mogą mieć wartość praktyczną jako przyczynki do dyskusji nad kształtem samorządności uczniów w regionie, mogą stać się argumentem w dyskusjach z poszczególnymi aktorami życia szkolnego, przedstawicielami nadzoru pedagogicznego i zewnętrznymi interesariuszami szkół. Mając na uwadze kryterium znaczenia i oryginalności, uważam, że przedstawiona do recenzji rozprawa podejmuje bardzo istotny pedagogicznie i społecznie temat, ale czyni to w dużej części w tradycyjnym profilu co do zakresu stawianych pytań badawczych oraz sposobu ich rozwiązania.

Struktura pracy ma charakter typowy dla tego typu opracowań. Rozprawa jest objętościowo obszerna. Z aneksem liczy 355 stron. Składa się z dwóch części – teoretycznej i badawczej. Ponadto w pracy zamieszczono wstęp,

zakończenie, bibliografię, spis tabel, spis wykresów oraz aneks. Część teoretyczną tworzy pięć rozdziałów, natomiast część badawczą 7 rozdziałów.

Część teoretyczna ujawnia nie tylko strukturę pojęciową, ale także sposób myślenia o samorządności uczniów. Autorka koncentruje rozważania wokół takich kategorii, jak społeczeństwo obywatelskie, edukacja obywatelska, samorządność. Zagadnienia te są w pełni uzasadnione i stanowią konieczne elementy namysłu nad samorządnością uczniów. Są to główne kategorie pojęciowe, wokół których Doktorantka buduje swoją wizję podjętego tematu. Wizja ta ujawnia się jednak jako dość tradycyjna. Szczególnie ujawnia się to w rozdziale 4, w którym Autorka omawia samorządność uczniów w wybranych koncepcjach pedagogicznych. Zaprezentowane zostały koncepcje G. Kerschensteinera, J. Deweya, C. Freineta, A. Kamińskiego, J. Korczaka oraz A.S. Neilla. Mimo że nadal inspirują działania pedagogów, to mają one charakter historyczny. W pracy brakuje odniesień do koncepcji współczesnych, akcentujących takie zagadnienia jak dystrybucja władzy w szkole, kultura organizacyjna szkoły czy kształtowanie i podejmowanie zróżnicowanych ról poprzez wszystkie podmioty tworzące szkolne społeczności. Wątkiem, który jest pominięty w części teoretycznej, a został zasygnalizowany we wstępie do pracy, jest także postrzeganie samorządności jako zdolności do samorządzenia. Ten trop analizy wyzwala pytania o operacjonalizację kompetencji do samorządności. Tu chcę jednak zaznaczyć, iż Autorka zasygnalizowała, iż kompetencje do samorządności tworzą w Jej opinii kompetencje społeczne oraz obywatelskie. Szkoda, iż wątek ten nie ma rozwinięcia w pracy. Jest on bardzo interesujący poznawczo i inspirujący badawczo.

Zwracam także uwagę na dobór literatury stanowiącej podstawę zaprezentowanych w części teoretycznej rozważań. Autorka wykorzystwała literaturę podstawową i głównie polskojęzyczną. Być może wykorzystanie w większym zakresie publikacji anglojęzycznych, w których dyskurs nad postrzeganiem władzy w szkole i upodmiotowieniem ucznia jest bardzo bogaty, umożliwiłby poszerzenie perspektywy oglądu podjętego tematu, a na pewno stałby się czynnikiem budującym tło interpretacyjne do analizy wyników badań. Warto także szerzej odnieść się do analiz prowadzonych we współczesnej polskiej pedagogice, szczególnie tych z obszaru polityki oświatowej. Moje

zastrzeżenia budzi także wykorzystanie modelu szkół zaproponowanych przez Tadeusza Gołaszewskiego. Jest to publikacja z roku 1977. Szkoły działały wówczas w zupełnie innych uwarunkowaniach politycznych, ideologicznych i społecznych. Nieuzasadnione jest w mojej opinii transponowanie ustaleń badawczych z tego okresu na szkoły współczesne. Tym bardziej, iż w literaturze można odnaleźć analizy dotyczące różnych czynników modelujących style funkcjonowania szkół, także w zakresie dystrybucji władzy. Najciekawszym poznawczo rozdziałami są 5.2 „Uspołecznienie polskiej szkoły w ocenie pedagogów” oraz 5.3 „Badania dotyczące samorządności uczniowskiej w Polsce”. Tu Autorka wykazała się znajomością podstawowych nurtów badań w zakresie analizowanej tematyki i uczyniła to na podstawie uzasadnionej merytorycznie literatury. Ta część dysertacji ma też w większym stopniu charakter analityczny niż opisowy i sprawozdawczy. I stanowi podstawę do konceptualizacji badań, a w szczególności zdefiniowania hipotez badawczych.

Jako przedmiot badań mgr Beata Nosek wskazuje samorządność uczniowską w szkołach ponadgimnazjalnych na terenie województwa małopolskiego. Ze względu na to, iż jest to przedmiot niezwykle rozległy, Doktorantka dokonała we wprowadzeniu do założeń metodologicznych wyjaśnienia, w jakich perspektywach chce to zjawisko analizować. Zabieg ten postrzegam bardzo pozytywnie, tym bardziej, iż wskazane perspektywy uzasadniają zaproponowane problemy badawcze oraz wykorzystane metody badawcze.

Autorka dysertacji wskazała jeden (złożony) cel badawczy. Ma on charakter deskryptywno-weryfikujący i dotyczy rozpoznania dwóch aspektów: ujawniania się samorządności w badanych szkołach i doświadczeń w zakresie samorządności deklarowanych przez respondentów. Zwracam tu uwagę na brak konsekwencji w deklarowaniu celu badań. W innych miejscach dysertacji Autorka deklaruje nieco odmienne cele: wykazanie czy i w jakim stopniu zasada samorządności jest realizowana w małopolskich szkołach średnich (s. 111) lub określenie i opisanie stanu samorządności młodzieży w tych szkołach (s. 6).

Problemy badawcze są rozbudowane, ale ich struktura jest spójna i logiczna. Wyjątek stanowi problem 2.1.3, który wydaje się być zbyt szeroki i nieprecyzyjnie korespondujący z zakresem badań. Zwracam także uwagę na

numerację problemów. Przyjęty sposób prezentowania pytań badawczych sprawia, że poziom 1.1, 2.1, 2.2 nie zawiera pytań. Ponadto nie jest dla mnie zrozumiałe, dlaczego przy problemie nr 3 Autorka zmieniła sposób numerowania problemów. W mojej opinii także nie wszystkie pytania badawcze dotyczące związków między zmiennymi są uzasadnione. Pierwszy problem z tej grupy nie jest dla mnie czytelny, nie jest także jasna kategoria „poziom samorządności” Problemy szczegółowe dotyczące związków między zmiennymi są rozproszone, nie ma tutaj układu logicznego.

Kolejna uwaga dotyczy hipotez badawczych. Mimo że Autorka zaproponowała problemy o charakterze zależnościowym, to nie zaproponowała do nich hipotez. W pracy co prawda są wskazane hipotezy badawcze, ale nie korespondują one z problemami. Brak hipotez do tak rozbudowanych problemów zależnościowych postrzegam jako usterkę metodologiczną. Moje zastrzeżenia budzi też sposób sformułowania hipotez. Doktorantka powołuje się w nich na badania konkretnych autorów lub instytucji, nie ma jednak informacji czego te badania dotyczyły. Jeśli Autorka chciała uniknąć zbyt rozbudowanych hipotez, to warto byłoby w tym miejscu zastosować chociaż przypisy do publikacji, stanowiących podstawę do poszczególnych założeń.

Zmienne zostały dobrane adekwatnie do problemów badawczych. Na docenienie zasługuje operacjonalizacja wskaźników. Dobór metod badawczych także nie budzi moich zastrzeżeń. Sposób realizacji zaprojektowanych badań, sposób doboru próby badawczej (zarówno w wymiarze instytucjonalnym jak i doboru respondentów do badań sondażowych) ujawnił świadomość badawczą Doktorantki. Badania zostały zrealizowane w 30 małopolskich szkołach średnich, dobór placówek był losowo-warstwowy. Badaniami sondażowymi Autorka objęła 909 uczniów. Ta praca badawcza wymaga docenienia.

Mgr Beata Nosek zebrany materiał badawczy zaprezentowała w trzech kolejnych rozdziałach części badawczej (rozdziały 8,9,10). Ich struktura jest spójna, układ treści koresponduje z problemami badawczymi. Uzyskane dane zostały poddane zarówno analizie statystycznej, jak i jakościowej. Rezultaty badań prezentowane są w sposób systematyczny wobec postawionych problemów badawczych. Autorka zazwyczaj czytelnie przedstawia wyniki badań w tabelach i na wykresach. W rozdziale 8 Doktorantka skoncentrowała się na

danych sondażowych ilustrujących indywidualne doświadczenia uczniów w zakresie samorządności. Część ta jest ciekawa poznawczo. Jednak szczególne znaczenie chcę przypisać danym zaprezentowanym w rozdziałach 9 i 10. Dane te mają charakter aplikacyjny i mogą być wykorzystane do projektowania ofert edukacyjnych ukierunkowanych na wzmacnianie szkół w ich funkcji rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów poprzez tworzenie społeczności sprzyjających samorządności.

Lektura części badawczej daje podstawę by stwierdzić, iż Doktorantka zebrała bogaty materiał badawczy. Mam jednak wrażenie, że nie do końca zapanowała nad jego prezentacją. Tekst we fragmentach ma charakter opisowy, sprawozdawczy. Brakuje pogłębionej analizy i interpretacji uzyskanych danych. Dotyczy to także prezentowania analiz statystycznych. Autorka przedstawia wyniki analiz dokonanych za pomocą adekwatnie dobranych testów statystycznych, ale nie pogłębia interpretacji uzyskanych korelacji lub ich braku. Pojawiają się także nadinterpretacje (np. 139 – zaprezentowany związek może mieć uzasadnienie w sieci szkół, a tej zmiennej Autorka nie uwzględniła). Niektóre analizowane relacje między zmiennymi są też dyskusyjne merytorycznie (np. s.146-148). Na jakość interpretacji wpływa także styl wypowiedzi. Jest on momentami nieprecyzyjny, Autorka stosuje skróty myślowe, powołując się na źródła nie podaje przypisów (s. 153, 290). Tytuły tabel (np. 2, 3, 7) i wykresów (np. 11, 12, 13, 14, 17, 28) także wymagają dopracowania. Uwaga ta dotyczy także wybranych tytułów rozdziałów. W tekście pojawiają się błędy stylistyczne. Ten styl wypowiedzi utrudnia percepcję i podążanie za logiką analiz.

Zwracam także uwagę na sposób prezentowania wniosków. Autorka zastosowała formułę wypunktowywania wniosków po każdym rozdziale. Takie rozwiązanie postrzegam pozytywnie. We wnioskach kończących rozdziały Doktorantka podejmuje także próby interpretowania uzyskanych danych. O ile ta forma prezentowania konkluzji ma dla mnie uzasadnienie w poszczególnych rozdziałach, to w przypadku wniosków końcowych pozostawia jednak niedosyt pogłębionej analizy. W końcowej części pracy brakuje także bezpośredniego nawiązania do hipotez zaproponowanych w części metodologicznej. Autorka nie dokonała weryfikacji wskazanych przez siebie hipotez

Mimo zaprezentowanych powyżej uwag polemicznych i krytycznych przedłożoną mi do recenzji pracę oceniam pozytywnie. W perspektywie pedagogicznej podjęta przez mgr Beatę Nosek tematyka jest zarówno istotna, jak i aktualna. Koncepcja badań została zaprojektowana ambitnie. Mimo że w pracy nie został zwerbalizowany cel praktyczny, to mam przekonanie, że uzyskane dane będą odczytywane także jako postulaty, sugestie w zakresie wspierania samorządności uczniowskiej. Ten praktyczny wymiar pracy można odczytać w kontekście budowania społeczności szkolnych jako środowisk sprzyjających samorządności uczniowskiej, ale także jako przyczynek do namysłu nad katalogiem kompetencji umożliwiającym podejmowanie odpowiedzialności związanych z dzieleniem się władzą w szkole.

Doktorantka nie ustrzegła się błędów zarówno na etapie projektowania badań, jak i prezentowania ustaleń badawczych. Jednak można uznać, iż praca skutecznie zilustrowała napięcie między deklarowanymi a rzeczywistymi funkcjami szkoły w zakresie promowania uczniowskiej samorządności. Jeśli Autorka chciałaby wyniki swojej pracy upowszechniać to zachęcam, aby tę mocno zaakcentowaną deskryptywną funkcję badań, wzmocnić perspektywą eksplanacyjną. Konieczne jest także zwrócenie większej uwagi na precyzję i styl wypowiedzi.

Wniosek końcowy

Biorąc pod uwagę ocenę poszczególnych części pracy, jej znaczenie i oryginalność uważam, że praca doktorska Pani mgr Beaty Nosek *Samorządność młodzieży w szkołach ponadgimnazjalnych województwa małopolskiego* spełnia wymogi zawarte w artykule 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki i wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Margareta Roszka

Poznań, 20.02.2020